

Muvaffak DURANLI*

Mihail Lomonosov, *O Sohranenii Russkogo Naroda* (Redaktör O. A. Platonov), Moskova, İnsti-tut Russkoy Tsivilizatsii, 2011, 848 sayfa

Ekim 2003 yılında kurulan Rus Uygarlığı Enstitüsü (İnsti-tut Russkoy Tsivilizatsii), kendisine ana hedef olarak otuz ciltlik bir "Rusya Halkı Ansiklopedisi" yayınlamayı esas almıştır. Bugüne kadar Enstitü tarafından toplam on iki cilt yayınlanmıştır. Bu on iki ciltten biri de Rus kültüründe önemli bir yer olan Mihail Vasilyeviç Lomonosov'un (1711-1765) çalışmalarını içermektedir. Enstitü, kitabın başlığına "O sohranenii russkogo naroda" (Rus Halkının Korunması) adını uygun görmüştür. 2011 yılında Moskova'da 848 sayfa olarak yayınlanan bu çalışma,

* Yard. Doç. Dr. Ege Üni. Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, m_duranli@hotmail.com

O. A. Platonov'un sorumlu redaktörlüğünde gerçekleştirilmiştir.

Yayının ilk giriş sayfasında şu açıklama yer almaktadır: "Bu ciltte yayınlanan "O Sohranenii i Razmnojenii Russkogo Naroda" (Rus Halkının Korunması ve Çoğalması) başlıklı yazıda ve diğer pek çok çalışmada M. V. Lomonosov, Rus halkının manevi potansiyelinin gücünü dikkate alarak Rusya'nın gücünün artması, doğum oranlarının yükselmesi ve doğanların korunmasına yönelik çareler ileri sürmektedir. O, Rusya'nın gücünün Sibiryaya ile artacağını belirterek doğu bölgelerinin elde edilmesinin ülkemizin geleceği için önemli olduğunun altını çizmiştir" denilmektedir. (s. 4).

Bu "açıklayıcı" girişten sonra gelen önsöz bölümünde (ss. 5- 12) ana hatlarıyla Mihail Vasilyeviç Lomonosov'un hayat öyküsü ve onun Rus kültür tarihindeki yerine değinilmektedir.

Önsözden sonra gelen yayının birinci bölümü, kitaba adının bir kısmını veren en önemli bölümdür. Bölümün başlığı "O Sohranenii i razmnojenii russkogo naroda" (Rus Halkının Çoğalması ve Korunması). Cildin 15- 34. sayfaları arasında yer alan bu bölüm Mihail Lomonosov tarafından 1 Kasım 1761'de kaleme alınmıştır.

Bu tanıtımda, serinin M. V. Lomonosov'a ayrılan bu cildin ilk bölümünü ayrıntılı bir şekilde okuyucuya tanıtmayı amaçlamaktayız. Bunun birinci nedeni, Rusya'nın nüfus artış politikasının sadece günümüzde değil, geçmişinde de var olması, ikinci bir neden ise 1761 yılında yazılan bu yazıda Lomonosov'un bilimsel yaklaşımını, kendi toplumunu ne derecede iyi tanıdığı ve soruna yak-

laşımında ne kadar çağının ilerisinde olduğunu göstermektedir.

Bu bölümün detaylı tanıtılmasından sonra çalışmada yer alan diğer bölümlerden ana hatlarıyla bahsedilecektir.

Rusya'nın nüfus sorununu on üç madde halinde ele alan Mihail Vasilyeviç Lomonosov, konuya girmezden önce neden bunları yazmak istediği imparatora açıklamak gereği duymuştur. Bu nedenle imparatora hitaben yazdığı sunuş yazısında Mihail Lomonosov, Rusya'nın nüfusunun pek çok nedenden ötürü sürekli olarak düştüğünü, halkı olmayan bir devletin büyümesinin hiçbir anlamı olmadığını vurgulamakta ve bu nedenle kendi görüşlerinin dikkate alınmasını dilemektedir.

Yazının birinci maddesi şunları içermektedir:

"Rusya'nın pek çok bölgesinde, özellikle de köylerde kocalık görevini yerine getiremeyecek küçük erkek çocukları yetişkin kızlarla evlendirme geleneği vardır, çoğunlukla da kadın yaşına göre kocasına anne olmaktadır. Doğal açıdan tartışmalı olan bu davranış kötü durumlara neden olmaktadır... Evlilikten sonraki birkaç yıl dölsüz geçmekte, sonuç olarak, bu tür bir karı kocalık karı kocalık değildir, daha da önemlisi halkın çoğalmasına zarar vermekte... Çocuk erkek yetişkinliğine ulaştığında ise bu sefer kadın doğurma yeteneğinin olduğu dönemden çıkmaktadır. Kadın küçük yaşta erkekliğini kazanmış kocadan bir şekilde hamile kaldığında bile bu sefer kocanın ailesinin karalamalarından korkarak rahmindeki çocuğu kolaylıkla düşürebilmektedir. Küçük yaşta aptal kocasından nefret eden

kadın başkaları ile ilişkiye girmekte ve bu nedenle de kendi kocasını zehirlemekte veya bir şekilde öldürmekte, bu anlaşıldıktan sonra da idam edilmektedir" (s. 16- 17).

"Karı kocalıktaki ikinci eşitlik ise erkeğin ileri yaşlarda olup çok genç yaşta bir kızla evlenmesidir, bu o kadar tehlikeli olmamasına karşın halkın çoğalmasına zarar vermekte, ... Halkın çoğalmasına ve korunmasına zarar veren eşit olmayan evlilikler yasaklanmalı ve akılcı sınırlar kabul edilmelidir. Benim fikrime göre, gelin damattan ancak iki yaş büyük olabilir, damat ise gelinden 15 yaş daha büyük olabilir. Bu, kadınlar erkeklerden, özellikle de sık hamilelik yüzünden daha hızlı yaşlandıkları içindir. Kocanın karısından 7- 10 yaş büyük olması daha uygundur" (s. 17).

İkinci madde:

"Eşit olmayan karı kocalık daha çok zorlama bir durumdur, zira aşk, umut ve çocuk yoktur. Kavgalar ve tartışmalar ana karnındaki çocuğa zarar vermekte ve bu sıklıkla da vakitsiz ve olgunlaşmamış doğumlara neden olmaktadır. Bunun için rahipler katı bir şekilde yaklaşmalı, böyle bir birlikteliği duyduklarında buna izin vermemeli ve rütbelerini kaybetme tehlikesi olsa bile nu birlikteliği kutsamamalıdır" (s.16-17).

Üçüncü madde:

Bu maddede eşi doğal şekilde ölen bir erkeğin ikinci, üçüncü ve hatta dördüncü evliliği yapabilmesine Kilisenin onay vermesi üzerinde durulmaktadır (s. 18).

"Ben otuzlu yaşlarda olup üçüncü eşinden dul kalan pek çok erkek gördüm, benim babam elli yaşında

üçüncü kez dul kaldı, fakat henüz dinçti ve dördüncüsü ile evlenebilirdi. Bana bu yasalara karşı olmaya-caktır gibi geliyor, halkın çoğalması ve yasal olmayan karışıklıklardan kaçınmak, ayrıca felaket getiren maceralardan uzaklaşmak için dördüncü evlilik, gerektiğinde de beşinci evlilik diğer Hristiyan halkları örnek alınarak serbest bırakılmalıdır” (s. 18).

Dördüncü madde:

Bu maddede M. V. Lomonosov genç yaşta dul kalan kilise görevlilerinin ikinci evliliklerinin kilise tarafından onaylanmamasını eleştirmekte, sağlıklı bir din adamının cinsel isteklerini yok sayarak yaşamasını akılcı bulmamaktadır. Maddenin son cümleleri ise dönemi için oldukça ilginç niteliktedir. “Bana göre erkeklerde 50, kadınlarda ise 45 yaşına kadar “klobuk”¹ giymek yasaklanmalıdır” (s. 19).

Beşinci madde:

Daha önceki maddelerin işleyişle nüfusun artacağını belirten Lomonosov, bu madde de her ne şekilde olursa olsun evlilik dışı doğmuş çocukları korumak için özel evlerin kurulması gerektiğini ve bu evlerde çalışacak yaşlı kadınların çocuklara annelik yapabileceğini ileri sürmektedir. Bu ona göre, topluma aynı zamanda yeni bir meslek de kazandıracaktır (s. 20).

Altıncı madde:

20- 22 sayfalarda M. V. Lomonosov, genel olarak çocuk ölümlerinin doğum sırasında olduğunu veya doğumdan kaynaklanan nedenlerle birkaç yıl içinde gerçekleştiğini be-

lirtmektedir. Ona göre, ebelikle ilgili iyi bir kitap Rusçaya çevrilmeli, bu kitap ebelerin yanı sıra bütün kiliselere de dağıtılmalı.

Matematik, Mihail Lomonosov’un vaz geçemediği bilim dallarından biridir. Burada da ön plana çıkmaktadır. “Farz edelim ki Rusya’nın on iki milyonluk nüfusunun yarısı erkektir, bunlardan da bir milyonu evlidir, genel olarak da iki yılda bir çocukları doğmaktadır. Buna göre her yıl yeni doğan yarım milyon olacaktır, onların yarısı üç yıl içinde ölecek veya bugünkü bakımsızlık sonucu bu sayı daha fazla olacak, böylece her yıl üç yaşına ulaşmamış yüz bin çocuğun ölümü gerçekleşecektir” (ss. 21- 22).

Yedinci madde:

23- 24. Sayfalarda M. V. Lomonosov, kiliselerde yeni doğan çocukların vaftiz törenine değiniyor. Bu tören sırasında inatla soğuk su kullanan din adamlarına ateş püsküren Lomonosov, “soğuk suyla zorla vaftiz etmek isteyen bu tür inatçı rahipleri ben cellat kabul ediyorum, doğumdan ve vaftiz töreninden kısa süre sonra da kendi aç gözlülükleri için gömü töreni yapmak isteyeceklerdir” (s. 23)

Sekizinci madde:

Mihail Vasilyeviç Lomonosov, bu maddede Rus yaşantı biçimi ile ilgili ilginç fikirlerini sunmaya devam eder. Ona göre, kabul edilen Hristiyanlık Yunan topraklarından gelmiştir, oradaki iklim ve yaşam koşulları Rusya’dan farklıdır. Bu nedenle bazı dini bayramların, aynı zamanda “Büyük Oruç”un tarihlerini değiştirmek gereklidir. Bu tarihler, Rusya için uygun değildir. Rus bayramı “Maslenitsa” Mayıs ayının başında, “Büyük

¹ Klobuk- Rus kilise sisteminde hiyerarşiyi gösteren dini başlıkların genel adı.

Oruç" ise bahar veya yaz başı olmalıdır, çünkü Rusya'daki iklim buna uygundur. Ona göre, Rusya'nın sert iklim koşullarına tarihleri açısından uygun olmayan Hristiyan bayramları sağlıklı bireylerin de vaktinden önce yaşlanmasına veya ölümüne neden olmaktadır (ss. 24- 27).

Dokuzuncu Madde:

Bu maddede M. V. Lomonosov, tıp eğitimi için yurt dışına öğrenci gönderilmesinin gerekliliğini, ülkedeki eczanelerin neredeyse tamamında Almanların çalıştığını, staj için onlara Rus öğrenci verilmesi üzerinde durmaktadır (ss. 28- 30).

Onuncu madde: (ss. 30- 31)

Mihail Lomonosov, bu maddede özellikle güneş tutulmasının yaşandığı dönemlerde meyve ve sebzelerin toplanmaması gerektiği, bu dönemde onların üzerinde biriken çiyin zehirli olduğu uyarısında bulunmaktadır. Ayrıca Rusya'da sıkça yaşanan sel felaketine de değinen Lomonosov, halkın kolayca kaçıp düşük dere yataklarında ev yapmaması ve hatta bu tür yerlerde tarımla uğraşmamasını öğütlemektedir (ss. 30- 31)

On birinci madde:

Bu maddede Mihail Vasilyeviç Lomonosov, şehirlerin iyi bir şekilde düzenlenmesinin, kaçakçılığı ve haydutluğu önlemek için pasaport sorulmasının gerekliliği üzerinde duruyor. Ona göre, genel olarak Rusya'da köy ve şehirlerin arazi üzerinde dağılımı devletin denetleme görevini tam anlamıyla yerine getirememesine neden olmaktadır. Ona göre, şehirler ve yerleşim alanları ülke coğrafyasına eşit oranda dağıtılmalıdır. Zira birbirinden kopuk yerleşim noktaları zaman içinde haydut yatağına dönüşmektedir. Örneğin "Vetluga nehrinin

yakınlarındaki ormanlık alanın yaklaşık 700 verst uzunlukta olup burada hiçbir şehir bulunmamaktadır" (s. 33).

On ikinci madde:

Bu sorunların yanı sıra, M. Lomonosov'un deyimiyle diğer bir sorun da "yaşayan ölümler" sorunudur. Bilim adamı bu kavramla ülkeyi terk eden vatandaşları tanımlamaktadır. Özellikle bu durum, ona göre Rusya'nın Polonya ile sınır olduğu bölgelerde daha yoğundur. "Derebeylerinin baskılarından ve askeri yükümlülüklerden kurtulmak için köylüler daha çok kaçmaktadır... Polonya ile sınır olan bu bölgelerdeki halkın vergilerini hafifletmek ve askeri yükümlülüklerini kaldırmak, bana göre daha iyi olacaktır" (s. 33).

On üçüncü madde:

Mihail Vasilyeviç Lomonosov'un on üçüncü maddesinde ileri sürülen en belirgin görüş, ülkeden kaçanlardan boşalan topraklara akılcı politikalarla yabancıların yerleştirilmesidir. Ona göre, burada verilen maddeler daha da çoğaltılabilir ve onların bir kısmı belirli bir süredir biliniyor olabilir. Bunlara işlerlilik kazandırılması halinde Rusya'nın büyüme hızı yirmi yıl içinde yılda on milyonluk bir artışa çıkabilir (ss. 33- 34).

Bu ilginç, ilginç olduğu kadar da Rus tarihine ışık tutan yazıdan sonra kitapta "Rus Tarihi Üzerine Çalışmalar" başlıklı ikinci bölüm yer almaktadır.

Bu bölümün iç başlığı "İsveç Kraliyet Bilimler Akademisi Üyesi ve Kimya Profesörü, Devlet Danışmanı Mihail Lomonosov Tarafından Kalemle Alınan Rus Halkının Oluşumundan Büyük Prens Birinci Yaroslav'ın

Ölümüne veya 1054 Yılına Kadar Olan Eski Rusya Tarihi"dir.

Bu başlıktan sonra "Giriş" (ss. 37-39); Birinci bölüm, "Rurik'ten Önce Rusya" (s. 40), daha sonra "Rusya'nın Eski Sakinleri ve Genel Olarak Rus Halkının Kökeni" (ss. 40- 41)", "Slav Halkının Büyüklüğü ve Nesilleri" (ss. 41- 45), "Slav Halkının Uzak Geçmişi", (ss. 45- 48), "Slav İnançları, Tavr ve Davranışları" (49- 53), "Slavların Göçleri ve Amaçları" (ss. 54- 60), "Çudlar"² (ss. 61- 67), "Genel Olarak Varyaglar" (ss. 68- 69), "Varyaglar- Roslar" (ss. 70- 73), "Rosların Kökeni ve Geçmişi, Amaçları ve Göçleri" (ss. 74- 77), Varyag- Rosların Novgorodlularla, Aynı Zamanda Güney Slav Halklarıyla İş Birliği ve Rurik'in Kardeşleriyle Birlikte Novgorod Prenslğine Çağrılması" (ss. 78-80).

"Rurik'in Prenslğinin Başlangıcından Birinci Yaroslav'un Ölümüne Kadar" başlığını taşıyan ikinci bölümde şu alt başlıklar yer almaktadır.

"Rurik'in Prenslği, Diğer Prensler ve Varyag- Roslardan Çağrılan Yöneticiler" (ss. 81- 82), "Oleg Prenslği" (ss. 83- 87), "İgor Prenslği" (ss. 88-92), "Olgin Prenslği" (ss. 93- 97), "Svyatoslav Prenslği" (ss. 98- 107), "Yaropolkov Prenslği" (ss. 108-111), "Vaftizden Önce Vladimirov Prenslği" (ss. 112- 118), "İnançların İncelenmesi ve Vladimirov'un Vaf-tizi" (ss. 119- 126), "Vaftizden Sonra Vladimir Prenslği" (ss. 127- 134), "Svyatopolkov Prenslği" (ss. 135-137), "Birinci Yaroslav'ın Prenslği" (ss. 138- 144).

---

² Eski Rus kaynaklarında Fin- Ugor halkları bu adla geçmektedir.

"Şecereli Kısa Rus Vakayinamesi" (ss. 145- 146) başlığı altında ise şu alt bölümler yer almaktadır.

"Yazılı Geniş Tarihten Kısaltılmış Rusya Geçmişi" (ss. 147-188), "Erkek ve Kadın Rus Hükümdarların Şecerresi ve Yabancı Hükümdarla Evlilik Bağları" (ss. 189- 201).

Diğer bir ana başlık "G. F. Miller'in 'Rusya Halkının Adı ve Kökeni' Tezine Notlar"dır (s. 202). Bu başlık altında yer alan bölümler şu şekildedir.

"16 Eylül 1749 Tarihli Bilimler Akademisi Sekreteryasına Sunulan Rapor" (ss. 202- 206),"Miller'in Tezine İtirazlar" (ss. 207- 223), "25 Haziran 1750 Tarihli Bilimler Akademisi Sekreteryasına Sunulan Rapor" (ss. 224- 225).

Bu ara bölümlerden sonra "Volter'in 1757 Tarihli 'Büyük Petro Döneminde Rus İmparatorluğunun Tarihi'ne Notlar" başlığı yer almaktadır. Bu bölümde ilk başlık "Giriş" (ss. 226- 231), "Rusya Tarihinden Canlı Sahneler İçin Düşünceler" (ss. 232-238) alt bölümleridir.

Mihail Lomonosov'un çalışmalarının toplandığı bu eserin "Filoloji Üzerine Çalışmalar" başlıklı üçüncü bölümünde (ss. 239- 240), M. Lomonosov'un farklı yıllarda yayınlanmış çalışmaları şu alt başlıklar halinde yer almaktadır.

"Rus Şiir Sanatının Kuralları İle İlgili Mektup" (ss. 241-249), "Güzel Konuşmayı Sevenler Yararına Düzenlenen Hitabet Sanatına Kısa Bir Sunuş" (ss. 250- 305), "Sıfatların Çoğul Bitimi Teorisine İlişkin Notlar" (ss. 306- 308), "Rus Gramerinden" (ss. 309- 310), "Rusça Kilise Kitaplarının Yararına İlişkin Önsöz" (ss. 312-318).

Çalışmanın dördüncü bölüm Mihail Lomonosov'un "Şiir Sanatı ve Hitabet Nesri" üzerine düşüncelerinin yer aldığı yazılara ayrılmıştır.

Burada ilk bölüm, "1739 Yılında Hotin'in Alınması Nedeniyle Türkler ve Tatarlar Üzerinde Kazanılan Zafer Nedeniyle İmparatoriçe Anna İoannovna'ya Güzel Hatıra Olsun Diye Yazılan Şiir" (ss. 321- 330), "Tanrısal Büyüklükle İlgili Sabah Düşüncesi" (ss. 331- 332), "Büyük Kuzey Işığında Tanrısal Büyüklükle İlgili Akşam Düşüncesi" (ss. 333- 334), "1747 Yılında Büyük İmparatoriçe Elisaveta Petrovna'nın Rusya Tahtına Çıkış Günü İçin Yazılan Şiir" (ss. 335- 343), "26 Kasım 1749 Yılında Söylenen Büyük İmparatoriçe Elisaveta Petrovna, Rus Devleti İçin Övgü" (ss. 344- 361), "Camın Yararı Üzerine Bir Mektup" (ss. 362- 374), "26 Nisan 1755'de Söylenen İmparator Büyük Petro'nun Hatırasına Övgü" (ss. 375- 398), "Sakal Marşı" (ss. 399- 401). M. Lomonosov, "Sakal Marşı" şiirinde sakalın gereksiz yere abartıldığı ve insana saygınlık vermeyeceğini belirtmektedir. Böyle bir şiir konusu, Rus tarihi ve özellikle Birinci Petro dönemiyle bağlantılıdır. Toplumda yenileşme hareketlerini başlatan, Ülkemizde "Deli", Rusya'da ise "Velikiy" (büyük, yüce) sıfatlarını alan Birinci Petro, halkın sakallarını kesmesini yasalarla denetlemeye çalışmıştır. Bu dönemde "Raskolnik"³ adı verilen tutucular, sakallarını kesmeyi reddetmiş ve baskı sonucunda da kendilerini yakma eylemini başlatmışlardır. 1750 Haziran'ında Arhangel vilayetine bağlı bazı köylerde 27

kişi, 19 Temmuz 1754'de Kargopol'de kadın ve çocuk 220 kişi, 1756'da Tomsk yakınlarındaki bir köyde 170 kişi, 14 Şubat 1761'de İset vilayetine bağlı bir köyde 150 kişi, bu yasayı protesto etmek için kendilerini diri diri yakmışlardır (s. 775). Mihail Lomonosov, bu tutuculuğu "Sakal Marşı" adlı şiirinde işlemiştir.

"Zubnitskiy'e" (ss. 402- 403), "Büyük Petro" (ss. 403- 439), "Akademinin Çıkarlarının İmzalanması İçin Bundan Önce Defalarca Geldiğim Petergrof'a 1761 Yılında Gelirken Yolda Yazılan Şiirler" (ss. 440- 441), "Gece Karanlığında", (ss. 441- 442), "Anakreont İle Sohbet" (ss. 442-447), "Rusya Devleti, Büyük Devletin Aydınlik Hükümdarı İmparatoriçe Ekaterina Alekseyevna'nın Törensel İmparatorluğuna Sunulan Şiir" (ss. 448- 457), "Kendi Adına Sanat Akademileri Kuran İmparatorun Soylu Yüceliğine Övgü" (ss. 448- 464), "24 Ağustos 1764 Yılında Sarskoe selo" (ss. 465- 466).

Çalışmanın beşinci bölümü "Rusya Coğrafyası"dır.

Bu bölümdeki tek bir alt başlık yer almaktadır. "Doğu Hindistan'a Sibiryaya Okyanusundan Olası Bir Geçişin Gösterilmesi ve Kuzey Denizlerindeki Çeşitli Seyahatlerin Kısa Tasviri" (ss. 469- 544).

Kitabın altıncı bölümü "Mektuplar ve Dökümanlar" başlığını taşımakta, ilk sırada Mihail Lomonosov'un farklı tarihlerde yazdığı "Mektuplar" (ss. 547- 566), tarih ve kime yazıldığı belirtilerek çalışmaya yerleştirilmiş, bunun ardından da çeşitli "Dökümanlar"a (ss. 567- 718) yer verilmiştir. "Dökümanlar" bölümünde özellikle Bilimler Akade-

³ Değişime karşı olan, eski yaşantı biçimini sürdürmek isteyen kişi ve gruplara verilen genel ad.

misi'nin kurulması amacıyla yapılan yazışmalar tarihi bir öneme sahiptir.

Böyle bir çalışmanın daha rahat okunup anlaşılabilmesi amacıyla hazırlanan "Dipnotlar" bölümü (ss. 739- 811) gerek Mihail Vasilyeviç Lomonosov'un bilimsel yönünü gerekse yaşadığı dönemi daha anlaşılır kılmaktadır.

"Ekler" başlığı altında (ss. 832-834) çalışmada yer alan kısaltmaların açıklamaları verilmiştir.

"Rus Uygarlığı Enstitüsü" tarafından Mihail Vasilyeviç Lomonosov'un farklı yıllarda yazdığı ve bugüne kadar farklı yayınlarda yer alan yazılarını bir araya getiren bu çalışma, belirli bir sadeleştirme işleminden geçmiş olsa da M. Lomonosov'un yaşadığı dönemin ağdalı dil yapısını korumaktadır. Bu ağdalı ifadeler, sadece M. Lomonosov'un değil, aynı zamanda onun yaşadığı dönemin Rus yazı stiline özgüdür.

Bugüne kadar Rus bilim adamlarının pek çok konuda temel dayanak noktası olarak başvurdukları Mihail Vasilyeviç Lomonosov'un çalışmalarını bir arada sunan bu çalışma, Rus tarihi ve kültürü, aynı zamanda karşılaştırmalı alanlarda çalışacak uzmanlar için zengin bir kaynak niteliğindedir.